

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено розгляду особливостей організації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників за кордоном, а зокрема у США, Великобританії, Швеції.

Ключові слова: підготовка, професія, практична підготовка, соціальний працівник, освіта.

Статья посвящена рассмотрению особенностей организации профессиональной подготовки будущих социальных работников за рубежом, а именно в США, Великобритании, Швеции.

Ключевые слова: подготовка, профессия, практическая подготовка, социальный работник, образование.

This article examines the features of professional training of future social workers abroad, especially in the U.S., UK and Sweden.

Key words: education, profession, practical training, social worker, education.

Актуальність проблеми. Соціальна робота – це унікальна професія системи «людина-людина», яка вимагає від фахівця володіння ґрунтовними знаннями, вміннями та навичками, розвитком відповідних професійних та особистісних якостей, високим рівнем сформованості психологічної готовності до професійної діяльності. Соціальний працівник повинен розуміти не лише ознаки, але й причини виникнення проблеми та уміти віднайти шляхи її подолання. Важливе значення в розвитку таких умінь та навичок відіграє правильно організована та скоординована професійна підготовка. У зв'язку з цим особливу актуальність набуває питання дослідження закордонного досвіду організації підготовки майбутніх соціальних працівників.

Метою даної статті є огляд закордонного досвіду організації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Звернення до питання підготовки соціальних працівників і виділення її в число актуальних напрямів сучасної педагогічної думки є результатом усвідомлення необхідності розвитку та поширення соціальної роботи як науки, дисципліни та професійної діяльності. У педагогічній науці та практиці йде пошук шляхів оптимізації та умов покращення системи підготовки соціальних працівників, звертається увага на аналіз і вивчення зарубіжного досвіду та можливостей його використання у створенні систем підготовки майбутніх спеціалістів. Важливу роль у підтриманні світових стандартів і підготовці соціальних працівників у зарубіжних країнах відіграє Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи, однією з найважливіших функцій якої є

експертна оцінка національних програм навчання соціальних працівників. Асоціація тісно співпрацює з ООН та Міжнародною організацією праці.

Підготовка соціальних працівників ведеться у більшості університетів Західної Європи та США. Існує два основних напрямки підготовки. Перший – пов'язаний з підготовкою соціальних працівників, які надають допомогу конкретним людям або групам населення, наприклад, сім'ям, важким підліткам, дітям, інвалідам, людям похилого віку, безробітним, девіантним особистостям. Інший напрямок призначено для підготовки організаторів та адміністраторів соціальної роботи. Фахівці такого профілю повинні оволодіти знаннями не тільки в області самої соціальної роботи (тобто роботи з людьми), але й пройти сильну економічну та менеджерську підготовку, оскільки їх подальша робота буде пов'язана з координацією і організацією соціальної роботи та розробки соціальної політики, на рівні держави, окремого регіону, території або соціальної установи [1].

У США, які вважають батьківщиною соціальної роботи як професійної діяльності до початку Першої Світової війни практично по всій країні коледжі та університети, почали пропонувати освітні програми із соціальної роботи. Серед перших навчальних закладів, які почали здійснювати підготовку соціальних працівників, були школа цивільного права та філантропії у Чикаго, школа практичної підготовки працівників для благодійних організацій університету Сент-Луїс, школа соціальної роботи Колумбійського університету, Бостонська школа соціальних працівників тощо. До кінця Першої світової війни у США

існувало вже 17 факультетів соціальної роботи, що входили до системи університетської освіти. З метою об'єднання викладачів і студентів, розробки стандартів підготовки та перспектив розвитку професійного навчання вони об'єдналися в Асоціацію підготовчих шкіл для практичної професійної соціальної роботи. У 1927 році ця організація була перейменована в Американську асоціацію шкіл соціальної роботи, що стала в США першим акредитаційним органом у системі освіти соціальних працівників. У результаті діяльності Асоціацією були розроблені програми для регулярних курсів навчання, що створювалися при університетах [2].

У 30-х рр. в США існувало вже 34 школи соціальної роботи, що діяли при університетах і пропонували однорічну програму підготовки, розроблену Асоціацією шкіл соціальної роботи. Ця програма підготовки, що згодом стала стандартом для акредитації, передбачала підбір певних навчальних курсів, які викладалися як в аудиторіях, так і на практиці. Практика відіграла особливо важливу роль, адже саме так студенти могли якісно засвоїти теоретичні знання.

У 1942-43 рр. Асоціацією було затверджено новий вид діяльності в галузі соціальної роботи, дворічну програму підготовки соціальних працівників до соціальної роботи з військовослужбовцями та наслідками Другої світової війни серед населення, розроблену доктором Школи соціальної роботи Колумбійського університету Меріон Кенворті. Після закінчення Другої Світової війни у світі домінував американський підхід щодо концепції соціальної роботи. США допомагали новим демократіям і колишнім колоніям розвивати соціальні програми, створювати власні моделі підготовки професійних кадрів для соціальної сфери. Багато молоді з усього світу навчалися за спеціальними програмами в університетах США. В результаті цієї діяльності американська система підготовки соціальних працівників набула розповсюдження в усьому світі, яка до того ж базувалася на ґрунтовній теоретичній моделі розробки навчальних програм підготовки кадрів для соціальної сфери [3].

70-ті роки ХХ ст. характеризуються істотними змінами в галузі професійної підготовки соціальних працівників, зміни пов'язані із зростаючим занепокоєнням з приводу деяких аспектів багатокультурності американського суспільства та гендерних проблем. Це призвело до розробки нових навчальних курсів, залучення до навчальних закладів представників етнічних меншин, зростання кількості міждисциплінарних програм курсів, розширення спектру закладів, де студенти могли б проходити практику та можливостей самих студентів отримати вміння та навички спеціаліста соціальної роботи. Важливим етапом стало визнання бакалавра соціальної роботи як початкового професійного рівня. Крім того, з кінця 70-х рр. відбулося істотне зростання приватної практики соціальних працівників. Завдання всіх програм з соціальної роботи в США – готувати випускників до практичної роботи з різними групами

населення та типами клієнтів. Мета підготовки соціальних працівників – це підготовка компетентних та ефективно діючих професіоналів, здатних займатися соціальною практикою. Кожний студент повинен пройти дві-три практики під керівництвом досвідченого соціального працівника. Принаймні хоча б одна з практик повинна бути у закладі того типу, в якому студенту треба буде працювати після закінчення навчання [4].

На початок 90-х років у США було створено нові, з урахуванням вимог часу, програми підготовки соціальних працівників до роботи із етнічними, статевими, расовими меншостями, особлива увага була приділена программам практичної підготовки до роботи з людьми, які мають розумові вади. Такі організації як: Центр досліджень у сфері соціальної роботи, Товариство соціальної роботи і досліджень, школи соціальної роботи значно активізували дослідницьку роботу, особливо у сферах роботи з людьми із психічними вадами, людьми похилого віку, з насильством у сім'ях, на вулиці, захисту дітей тощо. Вказані заклади давали можливість повноцінного проходження практики майбутнім спеціалістам соціальної роботи. На кожного студента молодших курсів відводиться мінімум 400 годин польової практики під керівництвом кваліфікованих спеціалістів, на старшокурсника – 900 годин [4]. Усі навчальні заклади повинні встановлювати тісні двосторонні стосунки з практикуючими соціальними працівниками.

Польова практика є однією з основних відмінних рис навчання соціальній роботі в США. Тут студенти усвідомлюють цінність соціальної роботи, навчаються розвивати професійні відносини з клієнтами в процесі надання допомоги, починають реалізовувати ідею відповідальності перед клієнтом, агентством, громадою, зустрічаються з етичними дилемами та намагаються вирішувати їх, застосовують на практиці знання поведінки та потреб людини, про ресурси місцевої общини, встановлюють зв'язок своєї практичної роботи з підходами до оцінки її результатів [2].

Теорія процесу практичного навчання соціальній роботі в США характеризується трьома підходами щодо його організації, а саме: наставницьким; академічним; поєднуючим.

На сьогодні у США спостерігається посилення ролі держави у соціальній сфері, що пов'язано як з характером, так і з масштабністю соціальних проблем, з якими зіткнулося американське суспільство. Цілком ймовірно є поява нових форм і сфер практичної діяльності соціальних працівників, що безумовно буде розвивати сферу професійної підготовки спеціалістів цієї галузі.

Освіта у сфері соціальної роботи і підготовка соціальних працівників у Великій Британії характеризується тим, що диплом із соціальної роботи (DipSW) є визнаною кваліфікацією у Великій Британії для соціальних працівників і службовців у цій сфері. Зміст освіти і програм з підготовки, які ведуть до отримання DipSW в Англії, Шотландії, Уельсі і Північній Ірландії, є по суті однаковими, але беруться

до уваги і відмінності в законодавстві і способи надання соціальних послуг у цих країнах. Підготовка соціальних працівників організовується та забезпечується університетами або коледжами, у співпраці з різними типами соціальних агентств. Вони беруть на себе спільну відповідальність за відбір студентів, їх навчання і оцінювання, а також підтримку їх підготовки на сучасному рівні. Для того, щоб отримати спеціальність соціального працівника, кандидати повинні довести, що вони підходять для цієї роботи. На додаток до академічної придатності, їм потрібне відчуття зрілості, співчуття і здорового глузду, які можна отримати лише з власного життєвого досвіду і від роботи з людьми, тому часто трапляється, що багато студентів вже мають попередній досвід роботи в соціальних агентствах, деякі, як добровольці, інші – в різних видах соціальної роботи. Студенти соціальної роботи навчаються два роки для отримання диплома практичного соціального працівника, частина часу відводиться навчанню в університеті або коледжі, а решта на робочому місці під наглядом компетентного кваліфікованого і досвідченого соціального працівника. Під кінець підготовки соціальних працівників починають готувати до роботи в специфічних конкретних закладах/установах, наприклад у напрямку: кримінального права; робота з дітьми і сім'ями в громаді; робота з дітьми та молоддю за місцем проживання; з людьми в лікарні; з людьми похилого віку, або людьми з розумовими вадами, фізичними вадами та проблемами у навчанні. Ця робота може проводитися як у денних центрах, так і за місцем проживання. У кінці підготовки студентів соціальної роботи оцінюють, щоб переконатися, що вони мають знання, вміння, цінності і компетентність, які потрібні для того, щоб допомогти людям, які зазнають труднощів у вирішенні своїх життєвих проблем [5].

Британські студенти вивчають ряд дисциплін для того, щоб зрозуміти ситуації, у яких люди живуть і працюють, а також щоб вміти надати відповідні до них послуги. Ці дисципліни включають наступну тематику: закони, які дають соціальним працівникам певні права і накладають відповідальність; організація суспільства; наскільки клас, раса, культура і релігія є важливими в розумінні людей і їх потреб; зростання і розвиток людей протягом їх життя; ознаки небезпеки, які вказують на те, що дитиною або дорослою людиною зловживають або нехтують; робота з клієнтами, які мають фізичні вади або проблеми з навчанням, чи поєднання таких проблем; симптоми проблем із здоров'ям, пов'язаних з розумовими відхиленнями та можливістю їх вирішення; потреби людей, які мають алкогольну і наркотичну залежність; потреби ВІЛ-інфікованих; злочинність і антисоціальна поведінка, природа дискримінації на основі недієздатності, статі, раси, мови або релігії; їх вплив на надання послуг для дітей та дорослих; як можуть бути організовані служби опіки, як їх розвивати, управляти ними, оцінювати їх роботу тощо.

У результаті практичної підготовки в університетах Великобританії, майбутнім соціальним пра-

цівникам необхідно набути вмінь поважати гідність кожної особи, сім'ї і групи, їх громадянські свободи і права на приватну власність, конфіденційність і захист. Вони мають усвідомити і поважати відмінності в расі, релігії, мові, культурі і національності. Їм потрібно знати, як вирішувати проблеми, пов'язані з дискримінацією, расизмом, несправедливістю тими способами, які визначає конкретна ситуація. Майбутнім соціальним працівникам у Великобританії необхідно вміти визначити власну позицію, своє ставлення до даної проблеми для того, щоб гарантувати, що вони не нав'язують їх іншим у їхній роботі з людьми. Їм потрібно пояснити клієнтам, що вони роблять і чому. Їм слід бути надійними, дотримуватися угод, які вони зробили, і завжди ставитися до людей з чутливістю, ввічливо. Соціальні працівники використовують свої знання, вміння, і цінності для того, щоб: оцінити потреби; спланувати і надати ряд послуг своїм клієнтам; переглянути результати їх роботи. Вони навчаються тому, як працювати з людьми, щоб вміти оцінити їх потреби: ідентифікувати ознаки, які говорять про те, що дитина або дорослий перебуває під ризиком зловживань, і оцінити ступінь такого ризику; оцінити можливості сім'ї і визначити ті послуги для підтримки, які є доступними для важковиховуваних дітей або дорослих у суспільстві/громаді; організувати оцінку інших спеціалістів, яка необхідна для роботи в конкретному випадку; оцінити потреби для надання практичної допомоги, як наприклад, забезпечення житлом, надання фінансової допомоги, допомоги з охорони здоров'я; оцінити особисті сили і потенціал клієнтів, які можуть бути підтримані і розвинені; оцінка потреб клієнта з метою його підтримки і надання йому послуг у співпраці (працівник і клієнт); у сфері кримінального права вміти оцінити рекомендації з приводу засудження (винесеного вироку), які б найкраще відповідали потребам конкретного звинуваченого; оцінити в співпраці з іншими професіоналами, чи конкретна людина могла б перебувати в конкретній небезпеці або піддати їй інших, або, чи їх здоров'я є в ризиковому стані. Для того, щоб здійснити правильну оцінку ситуації, у якій люди могли б нашкодити іншим, соціальним працівникам необхідно знати закони, їх обов'язки, можливості і повноваження за законом, як їх правильно використовувати. На думку британських фахівців, соціальній роботі властиві неясність, складність і мінливість. Точніше, характеристика, що виражає саму сутність соціальної роботи, є практика. У межах підготовки майбутніх соціальних працівників використовуються такі підходи, а саме:

- 1) навчання безпосередньо на робочому місці;
- 2) використання відео- і аудіоматеріалів;
- 3) активне навчання;
- 4) рефлексивне навчання й рефлексивна практика;
- 5) впровадження *case-study*;
- 6) взаємодія теоретиків і практиків [5].

Варто зазначити, що з найбільш важливих рішень в області соціальної роботи у Великобританії є рішення 1990 року, коли було висунуто вимогу

ввести в трирічний курс навчання з одержанням диплома та один рік обов'язкової практики. Звичайно, це вимагає певної системи контролю й підтримки практичного навчання, однак це рішення узаконило практичний компонент вищого утворення в соціальній роботі й поставило його в один ряд з академічними елементами курсів. Наступним кроком було розмежування предметних областей соціальної роботи й дисциплін, що граничать із нею. Нарешті, зараз ми можемо говорити, що соціальна робота – це повноправна дисципліна із чітко обкресленою предметною областю. Відбулося це в 2000 році, коли вдалося відокремити соціальну політику й адміністрування в соціальній сфері від властиво соціальної роботи.

На наступному етапі соціальна робота була визнана академічною дисципліною, безпосередньо зверненою до практики. Це дозволило нарешті визначити необхідні «знання й уміння», які треба передати студентам під час навчання. Таким чином, виділилася категорія знань і вмінь, які можна оцінити, а отже, прийшов час будувати кваліфікаційні відмінності. Особливість нових вимог у підготовці соціальних працівників – у істотній увазі до антирасистської й антидискримінаційної практики.

Зміст підготовки майбутніх соціальних працівників у Швеції, як у США і Великобританії відбито у навчальному плані. На основі аналізу навчальних планів декількох шведських університетів – Люндського університету, Стокгольмського університету, Лінкьопінгського університету – можна виділити основні характеристики змісту підготовки соціальних працівників.

Підготовка майбутніх соціальних працівників у Швеції відбувається поступенево, а саме:

Перший ступінь – основний курс, розрахований на 4 семестри (2 роки), дає загальну теоретичну базу професії, включає вивчення теорії соціальної роботи, методів соціальної роботи, основ загальної психології та вікової психології, соціології, політології, соціальної політики юриспруденції та інших. Студент повинен успішно скласти іспити та 120 ECTS, щоб бути допущеним до «польової роботи» (практичної роботи) – другого ступеня підготовки.

Другий ступінь – практична робота, яку студенти проходять у п'ятому семестрі, триває 20 тижнів та є безперервною. Метою практичної роботи, по-перше, є перетворення теоретичних знань у систему про-

фесійних умінь і навичок, практичне оволодіння професійними функціями. Практика проводиться в умовах, наближених до тих, у яких доведеться працювати випускнику. Також практична робота має на меті розділення базових теоретичних курсів з основ соціальної роботи та курсів поглибленого вивчення спеціалізації.

Третій ступінь – поглиблені теоретичні курси з різних напрямків спеціалізації у 6-7 семестрах, які вимагають глибоких попередніх знань з основ соціальної роботи, педагогіки та психології, зокрема вікової, практичних навичок роботи, отриманих під час польової практики. Курс триває 20 тижнів, під час яких студент отримує 20 шведських балів, що дорівнює 30 ECTS [6].

Дослідники з напрямку вивчення особливостей підготовки соціальних працівників за кордоном звертають увагу, що є певні загальні тенденції, а саме: інтегративний характер і міждисциплінарні зв'язки при підготовці фахівців з соціальної роботи. Найбільший вплив у процесі підготовки мають філософія, соціологія, психологія, педагогіка, антропологія, етика, медична підготовка, право. Характерною рисою слід вважати також широке впровадження сучасних теоретичних концепцій, заснованих на цій інтегративності [7]. Інша спільна риса у підготовці соціальних працівників у зарубіжних країнах – це орієнтованість освіти на практичну діяльність. Практична складова відіграє важливу роль у підготовці майбутніх фахівців. Так, термін виробничої практики у Великій Британії, Швеції складає від 9 до 12 місяців, при цьому більшість країн сприяють роботі своїх студентів за кордоном. Важливим фактором оволодіння професією є також участь у суспільних організаціях, соціальних акціях, поєднання навчання і роботи у соціальних закладах [8].

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що підготовка майбутніх соціальних працівників у західних країнах здійснюється на високому рівні, важливе значення в якій відіграє інтегративний і міждисциплінарний характер її організації та практична підготовка. Для України є позитивним вивчення такого досвіду, адже, в сфері освіти і підготовки соціальних працівників залишається ще чимало проблем, а раціональне використання закордонного досвіду дасть можливість вирішити хоча б частину з них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Социальный работник – профессия XXI века [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=655&page=2>.
2. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери. Зарубіжний досвід / В. А. Поліщук. – Тернопіль : «Богдан», 2003. – 183 с.
3. Чернов А. Ю. Профессиональная подготовка социальных работников к консультированию : дис. канд. пед. наук / А. Ю. Чернов. – Волгоград 1997. – 179 с.
4. Коваль Л. Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні / Л. Коваль // Соціальна політика і Соціальна робота. – № 1–2. – 1998. – С. 86.
5. Петрова И. Э. Образование в области социальной работы в Великобритании [Электронный ресурс] / И. Э. Петрова. – Режим доступа : [http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990201_West_soc_2004_1\(3\)/30.pdf](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990201_West_soc_2004_1(3)/30.pdf).
6. Кулікова А. С. Зміст підготовки соціальних працівників у Швеції до роботи з дітьми та молоддю [Електронний ресурс] / А. С. Кулікова. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/447684/>.

7. Социальный работник – профессия XXI века [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=655&page=1>.
8. Кремнева Т. Подготовка социальных работников за рубежом / Т. Кремнева // Социальная работа. – 2005. – № 1. – С. 46–49.

Рецензенти: к.пед.н., доцент Клименюк Н. В.;
д.пед.н., професор Букач М. М.

© Шепелюк С. В., 2011

Стаття надійшла до редколегії 24.03.2011 р.